

UN TEMA CLÀSSIC DINS EL TEATRE DE LLORENÇ VILLALONGA

Maria del Carme Bosch

El fet que Eurípides escrivís dos *Hipòlits* —el primer conegut com l'*Hipòlit cobert*, pel gest del jove de tapar-se la cara davant les deshonestes proposicions de la madrastra que li declarava el seu amor, causa de gran escàndol (fins i tot Aristòfanes— *Ranes*, 1043 —la qualifica de bagassa) i el segon, el que tots coneixem, molt més moderat— no volia dir que l'autor que escollís aquest tema estàs condemnat a escriure'l més d'una vegada. I no obstant ho sembla.

L'estrena de *Una altra Fedra, si us plau*, de Salvador Espriu ens va desorientar en principi. Perquè sabíem d'una obra de semblant títol publicada el 1955 i també perquè hom coneix la minuciosa pulcritud del poeta català que es replanteja continuament la seva obra, la corregeix i la refà, atent a un perfeccionisme gairebé sempre aconseguit. Per cert que l'edició d'aquesta *Fedra* (1) plantejarà no pocs problemes als estudiosos, car hi ha una flagrant diferència amb la peça representada. Ara bé, si la tesi de la pluralitat es pot aplicar a Espriu, no és a ell a qui ens voldríem referir, sinó a Llorenç Villalonga. Només és que fent una mica d'història s'ha d'al·ludir de precís a ambdós autors.

El novellista, en aquest cas home de teatre mallorquí, va escriure l'any 1933, en vuit dies, en el curs d'una malaltia aguda, una *Fedra* en castellà. Ell mateix ens ho ha referit (2). La va editar "Gràfiques Mallorca" amb una tirada de cent exemplars que no es po-

saren a la venda i que ningú va conèixer tret del seu germà Miquel i un amic. Un mes abans del Moviment, Salvador Espriu es va oferir a traduir-la al català, però els dos escriptors per les circumstàncies de la guerra restaren incommunicats. Espriu la va refer, car estava plena d'incorreccions i errades, donant-li una forma coherent i organitzada. Una vegada coneguda l'obra per Villalonga, aquest hi va voler introduir certes modificacions entre les quals s'hi comptava l'adaptació a les tres unitats neoclàssiques. Espriu no hi va estar d'acord. Villalonga va fer el seu cap envant i publicà l'obra en castellà amb les dites esmenes. Espriu li suggereix, imaginem la tensió del moment, que llanci la seva obra. Sortosament Villalonga reaccionà com calia i *Fedra* fou publicada a "Raixa" juntament amb *Antígona*, tragèdia del tot espriuana.

Quina amalgama més interessant la d'Espriu i Villalonga! un hi posa el fons, l'altre la forma. I aquesta sembla, en un principi, què pesarà molt quan apareix *Fedra*, morta, i ens relata a manera de pròleg el seu amor impossible, el seu suïcidi, la mort marina de l'estimat. Utilitza els símbols esprius, tan repetits i coneguts (3).

*I ja me'n vaig, acabo. La immensa nit
reclama
la meua pal·lidesa. Alhora cendra, flame,
cançó, trista llegenda i clam eternament,
m'allunyo per la pluja, la solitud i el
vent (4).*

(1) ESPRIU, SALVADOR, *Una altra Fedra, si us plau*, Barcelona, 1978

(2) FERRÀ-PONÇ, DAMIÀ, *Conversa amb: Salvador Espriu "Lluc"*, Juliol-Agost de 1972, Any LII, nº 616-7, pp. 14-8. Al moment de corregir aquestes galerades ha aparegut un llibre de JAUME VIDAL ALCOVER titulat *Llorenç Villalonga i la seva obra*, on parla de les successives edicions de *Fedra*. Nosaltres en el present treball prescindim d'aquest embull editorial, per analitzar la primitiva versió de l'any 1955 publicada per "Raixa".

(3) Vegeu l'interessant estudi de CASTELLET, J.M., *Iniciació a la poesia de Salvador Espriu*, Barcelona, 1978 2.

(4) ESPRIU, SALVADOR, *Antígona, Fedra*, Palma de Mallorca, 1955, p. 67.

tragèdia homònima. En efecte, Marcelo, amic del marit, donarà sens dubtar un diagnòstic: **Sí, y en ella por constitución de herencia una neurocardíaca...** (9).

Villalonga prefereix la presència del psicoanalista. Un personatge que recorda els comentaris del vell cor tràgic, que diu la seva amb un allunyament quasi brechtia, que podria representar el propi autor dins la tragèdia, cosa gens rara si tenim en compte que Minoš apareix a nombroses peces de Desbarats i és ni més ni menys que ell mateix. Ha influït damunt el Lúcid conseller d'Espriu? (10). Podria ésser, ambdós són freds, clarividents i donen el diagnòstic de la situació, sia patològica o política. **Fedra entra de ple dins l'esquema adlerià. Ja ho saps, predomini del jo, voluntat de manar. Es una dona en aparença freda, però, en realitat fonamentalment apassionada, una introvertida, com diem en llenguatge tècnic, diu en una ocasió; o en un altra a Teseu: La seva senyora pertany possiblement al tipus classificat per Adler com a Neurosi per voluntat de dominar** (11). És cert que Fedra és un personatge irritant, com solen ésser aquests malats. Hom capta el seu desasossec i se l'encomana.

Clar que no xoca la follia de Fedra dins el món de Villalonga. Sempre dins les grans famílies o al seu entorn hi trobam un boig o un maniàtic. En efecte, Don Ramón de Montcada i Don Jaume de Bearn, comte d'Alcúdia apareixen dins *L'hereva de Donya Obdúlia*, Na Bàrbara Titana dins *Faust i Bearn*, on hi ha així mateix uns quants exemples més, Don Felip, per començar, capità de cavalleria devuitesc, amic de fer randes i vestir munyques, la mateixa Dona Maria Antònia, que passa certa neurastènia d'identificació amb Dona Xima i han de consultar al Dr. Charcot, de París, per arribar al final a una demència senil. Na Xima, que acaba pertorbada abans de morir. Dins *Mort de Dama* es mou

N'Aina Cohen, la poetessa que perd el cap, i a *Un estiu a Mallorca* trobam Felipa d'Estrada i el seu marit el baró, tothora tancat —dins els casals nobles sempre resta una cambra per a recloure els elements discordants— i un llarg etcètera... Hèlena, una altra heroïna clàssica del teatre de Villalonga, serà conscient de l'anormalitat de la nissaga real (12), la real nissaga! pedra de toc per a l'autor. Quina ascendència la de Fedra, comtessa de Boscana, senyora d'Orfila!. El primer Boscana era descendent del Sol. Més enlairat que els Borbons. Els aristòcrates de Villalonga sempre ens parlen dels seus orígens que mai no es poden confondre amb els dels **botifarres**. Ací recalca la diferència entre el llinatge de Fedra i el de Teseu, allà serà el bllaix que hi ha entre Aquil·les i Agamèmnon, o els Montcada i el Marquès de Collera...

Aquesta ascendència porta en el fons la ruïna de Fedra. Ho afirma el propi autor (13). Fóra molt fàcil un amor físic malgrat la diferència d'edat, però el problema radica en la impossibilitat de la comprensió espiritual de la descendent del Sol i el fill de la terra. Perquè Hipòlit no és fill de l'Amazona, això a Ciutat seria una erudició sobrerera, sa mare és una pàgesa i té oncles fusters i carboners. Hom comprendrà així el motiu que tenia la madrastra d'allunyar-lo del seu costat. Carolina, l'amiga buida i mundana ens farà adonar d'aquest despreci tot dient: **No et vull amagar res del que penso, estimada Fedra. Fa una estona, quan Hipòlit m'ha agafat una mà, m'he fixat en el seu puny, el puny d'un home fort i ingenu. Això m'ha recordat, no t'ofenguis, que el seu avi matern era llenyater** (14). A dir ver Dona Maria Antònia de Bearn, pietosa i refinada, rebutja Don Joan, el capellà de la casa, fruit dels amors del seu espòs, suposam, amb una col·lora. En certa manera jo sóc una ofensa per a vossa mercè, diu el jove clergue a la senyora en una ocasió propícia a les confidències (15).

(9) UNAMUNO, MIGUEL DE, *Teatro completo*, Madrid, 1959, p. 441. Compareu amb la crítica que fa el psicoanalista del diagnòstic equivocat per part d'un altra metge: una cardiopatia. VILLALONGA LLORENC, *Fedra, Obres completes*, cit. p. 774.

(10) VEIGU ESPRIU, SALVADOR *Antígona*, Barcelona, 1969, pp. 45-53.

(11) ESPRIU, SALVADOR, *Antígona, Fedra*, cit. pp. 89 i 106 respectivament.

(12) VEIGU VILLALONGA, LLORENC, *Aquil·les o l'impossible*, Palma de Mallorca, 1964, pp. 40-1.

(13) FERRA-PONC DAMIA, *Conversa amb: Salvador Espriu*, cit. p. 14. Cf. VILLALONGA LLORENC, *Narracions, (1924-1973)*, Barcelona, 1974, pp. 160-1.

(14) ESPRIU, SALVADOR, *Antígona, Fedra*, cit. p. 98.

(15) VILLALONGA, LLORENC, *Bearn*, cit. p. 192.

Carolina és un personatge alhora buit i complicat. L'autor li ha encomanat una tasca prou important, la d'assabentar Hipòlit de l'amor que li professa la madrastra. Un encàrrec confiat tradicionalment a la Nodrissa. A més, ella hi afegeix la suggerència del seu propi desig, que el fill de pagesos, manca d'imaginació, ni entén ni vol entendre. Precisament ací sembla escaient citar Jaume Vidal Alcover quan parla del cicle de Fedra (16). Madame Dillon i Silvia Ocampo representen per ell la dona madura envers l'home massa jove-nívol, tenint en compte que el desenllaç serà menys cruent perquè ambdues es limitaran a una retirada a temps. Té i no té raó. L'edat de Fedra és, en efecte, similar a la de les dues estrangeres citades, però personalment veig una relació més directa entre Silvia Ocampo i Carolina que entre la primera i Fedra. Elles endevinen el problema, el de Felipa d'Estrada i el de la senyora d'Orfila, totes dues noten la falta d'inventiva dels estimats, Antoni i Hipòlit, una i altra dominen la situació i intenten resoldre-la; en fracassar se'n van, mes sens traumes, disposades a emprendre una nova aventura. La que sí té forta analogia amb Fedra és Felipa d'Estrada malgrat els seus trenta-quatre anys. Un fracàs matrimonial, una forta neurosi (la baronessa viu obsessionada per la visió d'una gàbia de ferro amb un home dintre), moguda per uns sentiments alhora pietosos i vindicatius. Vegeu les dues figures paral·leles. La primera instigadora de la reunió familiar, que ha de castigar el cosí. La segona que no dubta a acusar el seu fillastre al governador" per al seu bé", la d'Estrada que intenta el suïcidi, la d'Orfila que l'aconsegueix. Ambdues hermètiques, dominant els seus instints, com pertoca a dames de la seva alcúrnia, preludis d'un altre personatge vertaderament esperpèntic de l'autor: L'Esfinx, que no parla ni se batega.

L'univers de Villalonga és un microcosmos deliciós on no compta gaire la precisió del temps, però on els integrants es citen i es coneixen i les situacions es repeteixen siste-

màticament. Hipòlit, per exemple, aquest malcriat, no ten les conseqüències del desfalc que ha fet perquè el dia vint-i-cinc cobrarà un llegat de la tia Obdúlia (17) i, qui no recorda la vella dama insolent i llunàtica tan inclinada als jovenets?

Hi ha un altra fet. A Hipòlit un pintor boig l'ha pintat nu damunt les ones. Un detall premonitiu però no xocant a Ciutat, terra escollida pels artistes més exòtics. Carolina, per cert, comprarà el quadre tan polèmic, per la seva nuesa, es comprén. També a Bearn hi va haver un bon escàndol quan en Tomeu, un bergantell de desset anys (fixau-vos en la dada car és un punt molt repetit per Villalonga el retrat d'uns post-adolescents de desset a vint anys) va ésser retratat per una anglesa, al costat d'unes nimfes, completament nu (18).

Fedra es mata, no és cap novetat dins el mite, quan Hipòlit ha partit cap una mort segura. Callada, consumida, a dintre porta tot el món complicadíssim del neuròtic, del solitari. Tonet de Bearn, també pagà com era, prefereix el suïcidi a la soletat d'una existència que, als seus anys, no se sentia amb forces per a refer (19).

Hi ha una dada curiosa. Les vegades que Villalonga cita Fedra al llarg de la seva obra. Marcel Proust li ha donat la pauta. Precisament Phèdre és citada unes quaranta-cinc vegades al llarg dels set volums de *A la recherche du temps perdu*. A Bearn, per exemple, diu el capellà: Ell m'ensenyà el francès i m'inicià en Racine i Molière, gràcies a ell, un pobre sacerdot de poble que no ha volgut mancar mai als seus vots, no es morirà sense saber com estimava Fedra o com somreia Celimena (20).

En un altra ocasió, al·ludeix als policies que, per un malentès, discretament vigilen el senyor de Bearns i acompanyants a París: Al cap d'un moment el qui havia entrat a l'hotel tornava a sortir i s'apostava al mateix lloc, fingint també llegir el repartiment dels artistes que havien de representar "Phèdre" aquella nit (21).

(16) VIDAL ALCOVER, JAUME, *La novel·la de Llorenç Villalonga*, "Lluc", Juny de 1970, any L, nº 591, pp. 9 - 17.

(17) ESPRIU, SALVADOR, *Antígona, Fedra*, cit. p. 80.

(18) VILLALONGA, LLORENC, *Bearn*, cit. pp. 226-7.

(19) VILLALONGA, LLORENC, *Bearn*, cit. p. 279.

(20) VILLALONGA, LLORENC, *Bearn*, cit. p. 39.

(21) VILLALONGA, LLORENC, *Bearn*, cit p. 184.

Una tercera cita trobam a Bearn, quan el capellà es refereix a les Memòries del seu protector relatives al tema: **A la fidelitat de Filemó, com a la castedat d'Hipòlit, sols els mancà la prova de la comparació** (22).

Dins *L'hereva de Donya Obdúlia* hi ha quatre cites. Alicia Dillon pensa: **Si els psicòlegs moderns no haguessin estat uns poster-gats, àvids del que no posseïen, haurien comprès que l'afany de domini és sols una petita part de l'esperit, que les Fedres netes del Sol s'enamoren dels escites...** (23).

L'autor comenta a propòsit de la mateixa Mme Dillon: **Ella coneixia el culpable de tot: Era el sol, el sol de Mallorca, el sol quasi grec que havia ocasionat la desventura de Fedra** (24).

Clawdia, la ballarina polonesa ens relata dins l'esmentada obra aquesta deliciosa tafa-neria: **Vaig conèixer la Réjane fa més de disset anys i ja en tenia seixanta: molt jove per una**

actriu francesa. Recitava "Phèdre" recolzada en la seva dida, que sols en tenia divuit (25).

L'última cita la trobam en un paper tacat i brut on Don Ramon de Montcada, una mica pertorbat, ens parla dels seus avantpassats. Comenta Villalonga: **Aquí el Montcada cap-taire, senyor de Sa Coma, Son Trobat, Son Fortuny d'Escorca i Son Homar, començava a desvariejar i embullant cronologies i mitolo-gies feia descendir una Montcada grega, fun-dadora de la branca de Mallorca, de la creten-ca Passifae i del Sol** (26).

Una altra vegada és un gravat del segle XVIII al·ludint a Josep i L'esposa de Putifar (27). En el fons sempre el mateix, el tema de l'incest desitjat i no consumat, i en el cas con-cret de Fedra, de nissaga solar descendint al reialme de la fosca, una nova ambivalència dins el món de l'autor: la de la llum i les ombres.

Palma de Mallorca, abril de 1978.

(22) VILLALONGA, LLORENC, *Bearn*, cit. p. 282

(23) VILLALONGA, LLORENC, *L'hereva de donya Obdúlia*, Barcelona, 1970³, p. 142.

(24) VILLALONGA, LLORENC, *L'hereva...*, cit. p. 218.

(25) VILLALONGA, LLORENC, *L'hereva...*, cit. p. 155.

(26) VILLALONGA, LLORENC, *L'hereva...*, cit. p. 103.

(27) VILLALONGA, LLORENC, *El liadoner de la clastra*, Palma de Mallorca, 1958, p. 94.

